

UMEÅ UNIVERSITET

Remissvar av SOU 2023:68 Som om vi aldrig funnits - exkludering och assimilering av tornedalingar, kväner och lantalaiset

Bakgrund och beskrivning

Ärendet har beretts av Åsa Össbo, Forskare vid Vårdduo-Centrum för samisk forskning, Umeå Universitet. I följande remissvarsunderlag avseende SOU 2023:68 ges kommentarer gällande sanningskommissionens förslag (kap 13–15) med utgångspunkter i delarna: intervjuberättelser om förlust av kultur och traditionella näringar, Eivind Torps rapport om ströängar samt kommissionens kartläggning (kap 8).

Övergripande kommentarer

En sanningskommission ska lyfta den berörda gruppens berättelser och ge röst åt deras erfarenheter. Det finns emellertid en tendens i kommissionens förslag till åtgärder och konsekvenser, att inte se helheten och komplexiteten också i det lokala sammanhanget. Som exempel kan anges att från ett nationellt perspektiv var och är tornedaling-/kvän-/lantalaiset-minoriteten visserligen en minoritet, men i ett lokalsamhälle kan de i stället utgöra en majoritet och en del av majoritetssamhället med en lokal maktposition. I stycket 8.3.7. skrivs ”utvidgade samiska rättigheter” (på senare tid) vilket är felaktigt eftersom samernas rättigheter och sedvänjor marginaliserades genom kolonisationen. Vad som framkommit över tid är snarare lagfästade och återställande av samiska rättigheter. I sin kartläggning i relation till att förhållandet mellan minoriteten och samerna/renskötare har förändrats gällande exempelvis fisketillstånd och bygglov väger inte kommissionen in det faktum att renskötselmarkerna minskat och försämrats av ständiga exploateringar. Det riskerar att framstå som ensidigt och polariserande, försämrade och minskade marker är en avgörande anledning till att samebyarna behöver värna sina marker mer.

UMEÅ UNIVERSITET

Yttrande

Kapitel 13 Upprättelse och försoning

Uppmärksamhet mot behovet av olika typer av språkkurser är viktigt, att dessa kan ges med olika intensitet så att olika grupper kan ta del av och återta sitt språk, även integreringen i andra ämnen som geografi (s. 584).

I skolan behöver modersmål eller meänkieli som moderna språk ges inom befintlig skoldag så att de elever som väljer att läsa språket inte tvingas göra det utanför skoldagen.

Viktigt att betona att meänkieli – både inom minoritetsområdet och i förvaltningskommuner men även i landet i stort – får en given plats inom svenska skolans ämnen såsom inom ämnet svenska. Den generella kunskapen behöver stärkas kring minoritetens historia och även norra Sveriges historia (se sid 586) kopplat till målet synliggörande.

Kapitel 14 Förslag på insatser och upprättelse

En riktad forskningssatsning med fokus på minoritetens historia, språk och samhälle (14.6.8) är viktig, även säkerställande av minoritetens inflytande gällande ortsnamnen för synliggörande och reparation av den skada som åsamkats gällande plats- och ortsnamn på kartor och skyltar.

14.6.1. Ökat inflytande och ökad egenmakt

Sametinget som myndighet med beslutandemakt har av flera intervjuade lyfts som problematiskt och diskriminerande (se s. 445), kanske även Sametinget behöver vara involverade både som part i diskussionerna kring upprättelse och försoning? Gällande en föreslagen utredning kring minoritetens tradition av och rätt till renskötsel torde en sådan få inverkan för den befintliga renskötseln. Det anges inget om det i konsekvenserna och inte heller de fler beröringspunkter som finns mellan minoriteten och samerna i stycket 14.5.3 Gränsdragning mellan åtgärder som berör minoriteten och andra nationella minoriteter.

”För att minoriteten ska känna ett förtroende för staten krävs att minoriteten även ges ett inflytande över hur utredningsdirektiven utformas och över de beslut som fattas framöver om rätten till renskötsel, jakt och fiske” (s. 607) torde innebära att samiska rättigheter också berörs. Ett redan genomfört exempel är när Renmarkskommitténs direktiv ändrades för att ta hänsyn till minoritetens och andras lokala rättigheter (Dir 2022:58). En samisk organisation tog emot nyheten som en marginalisering av de samiska rättigheter som Girjas-domen klargör (SVT 2022-04-27).

UMEÅ UNIVERSITET

14.10.1 Utredning som allsidigt belyser minoritetens historiska tradition av att bedriva renskötsel

Förslaget är behövligt och det bör framgå ifall det handlar om renskötsel inom hela minoritetsområdet och inte enbart koncessionsområdet. Konsekvenser av en utökad renskötsel i området är möjligen att föregå en sådan utredning, men risken att ställa grupper mot varandra lyfts inte i avsnittet om konsekvenser av förslagen.

Det efterfrågas en utredning kring ett regelverk som inte missgynnar minoriteten (s. 643). Ett sådant regelverk ska inte heller missgynna samer, vars rätt lagstiftaren med lagen på sätt och vis sökte skydda. En utredning av minoritetens rätt till renskötsel isolerat från samisk renskötselrätt och eventuellt andra historiska rättighetshavare riskerar dock att ge en förenklad bild.

Att lägga till rätta konsekvenser av regleringar över tid har också varit en del av det som idag anses missgynna minoriteten. Staten har i regleringen av renskötseln också haft en strävan efter enhetlighet i hela landet (förutom just i Norrbotten) vilket i många fall skapat svårigheter för minoriteten såväl som för samer. Åsa Nordins avhandling, *Relationer i ett samiskt samhälle*. En studie av skötesrenssystemet i Gällivare socken under första halva av 1900-talet (2002) behandlar skötesrenssystemet inom Gällivare socken och ger en bra bakgrund till regleringen av skötesrenssystemet. Vid en läsning av SOU 1923:51 som handlar om ändringar i renbeteslagen framkommer hur den skogsrenskötsel som förekommit året om nedanför lappmarksgränsen (som i 1928 års lag blir kodifierad som koncessionsrenskötsel) har utretts och behandlats tidigare. Ett motiv för beslutsfattarna att inskränka de icke-renskötande samernas rätt var att inte skapa så stor olikhet mot den icke-samiska befolkningen – samers rätt (då kallade privilegier) har alltså inskränkts för att inte verka orättvisa gentemot den grupp som, enligt myndigheternas syn, de jordbrukande samerna var mer likställda med, dvs icke-samiska bönder/jordbrukare:

den övervägande största delen av de trakter, där renbetning får äga rum, att utvidga rätten för den icke lappska befolkningen att hålla renar i vård hos lapparna, har kommittén, i syfte att i detta liksom i andra hänseenden söka utjämna de påtagliga motsatserna mellan de båda folkslagen och i görligaste mån undanröja anledningarna till misshälligheter dem emellan, ansett sig böra föreslå vissa inskränkningar i den icke renskötande lappska allmogens rätt uti förevarande hänseende. (SOU 1923:51, s. 85)

Samers rätt (icke-renskötande samers) har alltså redan beskurits för att lokalbefolkningens rätt att äga renar ska tillgodoses.

UMEÅ UNIVERSITET

14.10. Utredning kring hur avvitrningen av ströängar genomförts

Ett viktigt förslag eftersom det fortfarande råder stora oklarheter i frågan och en tidigare utredning har avbrutits. En utredning kring avvitrningen behövs även för andra områden i Norra Sverige. I förhållande till ströängar verkar frågan om/vikten av jakt och fiske vara en nyare företeelse (Torp s. 25), utängar fick användas men det är oklart dels hur långt från nybygget de fick ligga, dels hur länge en nybyggare fick använda dessa och om fiske och jakt följde med. Enligt 1749 års reglemente var det endast en halvmil från bostället som nybyggare fick jaga – det var odling nybyggaren skulle ägna sig åt. Ifall utmarksnäringen inte påtalades av nybyggaren då, eller som hemmansägare vid avvitrningen, förefaller det oklart om det ska gälla idag.

En utredning om processerna kring avvitrningen i minoritetsområdet och samiska området behöver ta i särskilt beaktande, som omnämns i betänkandet, vilka som undertecknade med bomärken, eftersom det indikerar att dessa personer inte förstod fullt ut vad de undertecknade. De som har strukit över text har inte godkänt till fullo, här bör överklaganden följas upp, fick de rätt? Fick de ens överklaga? Uppfattades deras protest? Var lappskattelandsinnehavare informerade eller kallade till avvitrningssammanträdena?

Kapitel 15 Konsekvenser

Kommentar: Här omnämns, som tidigare påpekats, ingenting om de nära beröringspunkterna med och eventuella konsekvenser för samers rättigheter i relation till föreslagna åtgärder. Samråd eller dialog kan då behövas där det finns risker för sådana konsekvenser, den samiska konsultationsordningen torde gälla.

UMEÅ UNIVERSITET

Referenser:

Direktiv 2022:58 Tilläggsdirektiv till Renmarkskommittén
<https://www.regeringen.se/contentassets/e234943d908a4c98b1ceffc50e274f80/tillaggsdirektiv-till-renmarkskommitten-dir.-n-202102.pdf>

Åsa Nordin. Relationer i ett samiskt samhälle. En studie av skötesrenssystemet i Gällivare socken under första halva av 1900-talet Umeå universitet, 2002. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:537597/FULLTEXT01.pdf>

Emil Poignant. Samling af författningar angående de s.k. Lappmarksfriheterna Stockholm. Ivar Hæggströms boktryckeri 1872.
<https://litteraturbanken.se/f%C3%B6rfattare/PoignantE/titlar/SamlingAfF%C3%B6rfattningar/sida/4/faksimil?om-boken>

SOU 1923:51 Förslag ang lapparnas renskötsel m.m.

<https://lagen.nu/sou/1923:51>

SVT 2022-04-27 <https://sverigesradio.se/artikel/ssr-kritisk-till-riksdagens-forslag-om-tillaggsdirektiv-till-renmarkskommitten>